

คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

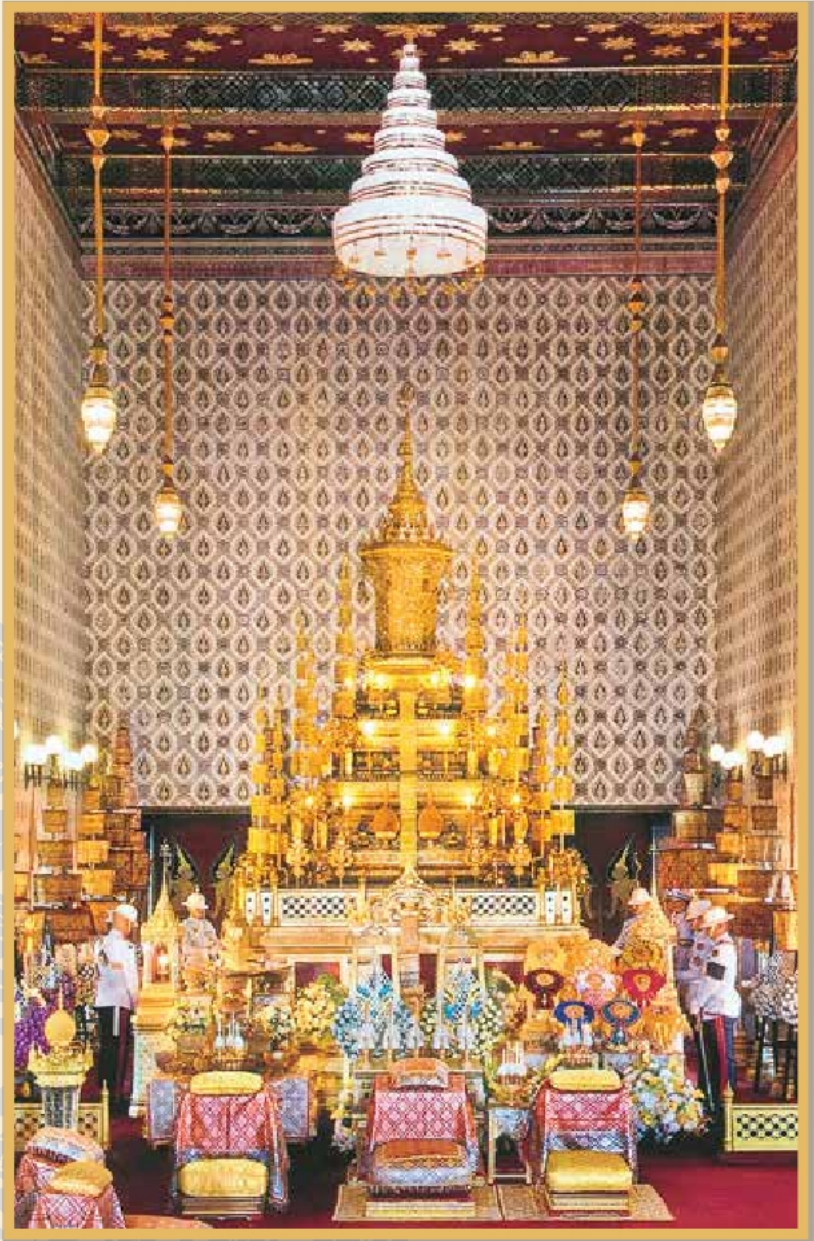

คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

กระทรวงวัฒนธรรม
โดยกรมศิลปากร

คำนำ

เนื่องในงานพระราชพิธีพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ปรากฏคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องเนื่องในการพระราชพิธีเป็นจำนวนมากซึ่งสะท้อนมรดกภูมิปัญญาทางด้านภาษาและวัฒนธรรมทั้งที่เกี่ยวกับราชประเพณี เครื่องประกอบพระราชพิธี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม กระนั้นอาจมีประชาชนที่ไม่ทราบถึงความหมาย รวมถึงรายละเอียดต่าง ๆ ของคำศัพท์ที่ปรากฏตามสื่อต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ กระทรวงวัฒนธรรมจึงมอบหมายให้กรมศิลปากร โดยสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ค้นคว้าและเรียบเรียงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชขึ้น เพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับโบราณราชประเพณีดังกล่าว และเพื่อนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปใช้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

คำศัพท์ต่าง ๆ ที่รวบรวมในครั้งนี้ได้คัดเลือกเฉพาะคำศัพท์ที่แสดงให้เห็นภาพรวมของงานพระราชพิธีพระบรมศพตั้งแต่การบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท กระทั่งถึงการถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง โดยเฉพาะคำศัพท์ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงซึ่งมีรายละเอียดจำนวนมาก ปรากฏเป็นเนื้อหาหลักในหนังสือเล่มนี้ รวมถึงคำศัพท์ที่ปรากฏในการพระราชพิธีตามสื่อต่าง ๆ อยู่เสมอ เช่น การอ่านพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช การบำเพ็ญพระราชกุศลแต่ละช่วงเวลา พระพิธีธรรม การประโคมย์ยาม นอกจากนี้ยังได้คัดเลือกคำศัพท์ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ในการศึกษาโบราณราชประเพณี รวมถึงคติความเชื่อที่ไม่ปรากฏแล้วในปัจจุบัน อาทิ พระเมรุทอง การตั้งทานต้นกล้วยพลูกษ์ เป็นต้น

ในส่วนของการอธิบายศัพท์ได้ยึดการนิยามความหมายซึ่งเป็นที่ยอมรับในปัจจุบันเป็นสิ่งสำคัญ โดยศึกษาเปรียบเทียบทั้งจากเอกสารชั้นต้น และงานวิจัยอันเกี่ยวเนื่องกับงานพระบรมศพ โดยได้อธิบายประวัติ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ที่มาของรูปคำศัพท์ คำอ่าน และยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง อย่างไรก็ตาม คำศัพท์บางคำมีการใช้ในความหมายที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา เช่น พระโกศ และพระลอง ซึ่งคำอธิบายที่ได้จัดทำขึ้นจะเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าทางด้านภาษา ประวัติศาสตร์ และจารีตประเพณีอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ

กระทรวงวัฒนธรรม หวังว่าหนังสือคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับงานพระราชพิธีพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จะอำนวยประโยชน์แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนที่สนใจตามสมควร และยังเป็นการถวายพระเกียรติยศแด่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐและสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางด้านภาษาตลอดจนธรรมเนียมราชประเพณีสืบไป

สารบัญ

การอ่านพระปรมากิไธย	๗
สวรรณคต, เสด็จสวรรณคต	๘
สวรรณคาลัย	๘
สัตตมวาร	๘
ปีณรสมวาร	๘
ปัญญาสมวาร	๘
สตมวาร	๘
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	๙
พระที่นั่งพิมานรัตยา	๑๑
พระชฎาห้ายอด	๑๒
เครื่องพระสุก้า	๑๒
พระสุพรรณผ้านจำหลักปริมณฑลฉลองพระพักตร์	๑๒
โกศ และลอง	๑๒
พระโกศจันทน์	๑๕
ถวายเพลิงพระบุพโพ	๑๕
พระเมรุมาศ	๑๖
พระเมรุทอง	๑๘
พระเบญจา	๑๘
พระจิตกาธาน	๑๘
ช่าง/สร้าง/สร้าง หรือ สำช่าง	๒๐
หอบเป็ลื่อง	๒๑
พระที่นั่งทรงธรรม	๒๒
ศาลาลูกขุน	๒๓
คต	๒๓

กรินทร์ปักษา

ไกรสรคาวี

ตุรงค์ไกรสร

ทับเกษตร	๒๔
ทิม	๒๔
พลับพลายก	๒๕
ราชวัติ	๒๖
เกย หรือเกยลา	๒๖
ฉาบั้งเพลิง	๒๗
ซาลา	๒๘
สัตว์หิมพานต์	๒๘
พระมหาพิชัยราชรถ	๓๐
เวชยันตราชรถ	๓๒
ราชรถน้อย	๓๓
เกรินบันไดนาค	๓๔
พระยานมาศสามลำคาน	๓๕
พระที่นั่งราเชนทรยาน	๓๖
ฉัตร	๓๗
นพปฎลมหาเศวตฉัตร	๓๘
เปิดเพลิง	๔๐
ศิลาหน้าเพลิง	๔๑
พระพิธีธรรม	๔๒
สดับปกรณ์	๔๔
การประโคมย่ำยาม	๔๕
วงปี่พาทย์นางหงส์	๔๖
เครื่องสังเค็ด	๔๗
ต้นกัลปพฤกษ์	๔๘

กัทิมิ

ไกรสรนาคา

ไกรสรวาริน

การอ่านพระปรมาภิไธย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลธิเบศรราชมอธิเบดี จักรีนถบดินทร สยามินทรธิราช บรมนาถบพิตร

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา อธิบายว่าสามารถอ่านได้ ๓ แบบ ได้แก่
อ่านตามจังหวะหนักเบาในภาษาไทยซึ่งใช้ในราชสำนักมาแต่โบราณ ๒ แบบ คือ

๑. พระ-บาด-สม-เด็จ-พระ-ปอ-ระ-มิน-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-คุณ-ยะ-
เดด มะ-หิด-ตะ-ลา-ทิ-เบต-รา-มา-ทิ-บอ-ดี จัก-กรี-นะ-รี-บอ-ดิน สะ-หยา-มิน-
ทฺรา-ทิ-ราด บอ-รม-มะ-นาถ-บอ-พิตร

๒. พระ-บาด-สม-เด็จ-พระ-ปะ-ระ-มิน-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-คุณ-ยะ-
เดด มะ-หิด-ตะ-ลา-ทิ-เบต-รา-มา-ทิ-บอ-ดี จัก-กรี-นะ-รี-บอ-ดิน สะ-หยา-มิน-
ทฺรา-ทิ-ราด บอ-รม-มะ-นาถ-บอ-พิตร

หรือจะอ่านพระปรมาภิไธยตามหลักการอ่านคำสมาสในภาษาบาลี
สันสกฤต

๓. พระ-บาด-สม-เด็จ-พระ-ปะ-ระ-มิน-ทฺระ-มะ-หา-พู-มิ-พน-อะ-
คุณ-ยะ-เดด มะ-หิด-ตะ-ลา-ทิ-เบต-รา-มา-ทิ-บอ-ดี จัก-กรี-นะ-รี-บอ-ดิน สะ-
หยา-มิน-ทฺรา-ทิ-ราด บอ-รม-มะ-นาถ-บอ-พิตร

◆ **สวรรคต, เสด็จสวรรคต** (สะ-หฺวัน-คต, สะ-เต็ด-สะ-หฺวัน-คต)

มาจากคำว่า สวรรค์ (โลกของเทวดา, เมืองฟ้า) และ คต (ถึงแล้วไปแล้ว) แปลว่า ไปสู่สวรรค์แล้ว ส่วนคำว่า เสด็จ แปลว่า ไป เป็นคำราชาศัพท์ใช้ในความหมายว่า “ตาย” ใช้แก่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระยุพราช สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช พระบรมวงศ์ชั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าที่ทรงได้รับพระราชทานเศวตฉัตร ๗ ชั้น หรือผู้ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเป็นการเฉพาะ

◆ **สวรรคาลัย** (สะ-หฺวัน-คาลัย)

ตามรูปศัพท์ แปลว่า ที่อยู่ในแดนสวรรค์ มาจากคำว่า สวรรค์ (โลกของเทวดา, เมืองฟ้า) และ อาลัย (ที่อยู่, ที่พัก) เป็นการประกอบศัพท์เช่นเดียวกับคำว่า “เทวาลัย” “วิทยาลัย” ซึ่งราชาศัพท์เรียกการเสด็จสวรรคตของพระมหากษัตริย์ และเจ้านายชั้นสูงว่า “เสด็จสู่สวรรคาลัย” มีความหมายว่า เสด็จสู่แดนสวรรค์ อนึ่ง พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายคำว่า “สวรรคาลัย” หมายถึง ตาย (ใช้แก่เจ้านายชั้นสูง)

◆ **สัตตมวาร** (สัด-ตะ-มะ-วาน)

วันที่ครบ ๗, การบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๗ วันในการเสด็จสวรรคต

◆ **ปณรสมวาร** (ป็น-นะ-ระ-สะ-มะ-วาน)

วันที่ครบ ๑๕, การบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๑๕ วันในการเสด็จสวรรคต

◆ **ปัญญาสมวาร** (ป็น-ยา-สะ-มะ-วาน)

วันที่ครบ ๕๐, การบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๕๐ วันในการเสด็จสวรรคต

◆ **สตมวาร** (สะ-ตะ-มะ-วาน)

วันที่ครบ ๑๐๐, การบำเพ็ญพระราชกุศลครบ ๑๐๐ วันในการเสด็จสวรรคต

◆ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระราชฐานชั้นกลาง ในพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้สร้างขึ้นเป็นปราสาทยกพื้นสูง รูปจัตุรมุข หลังคาทรงปราสาท มีมุขลด ๔ ชั้น ทั้ง ๔ ด้าน ยกเว้นด้านหน้ามีมุขเด็จเป็นมุขลดอีกชั้น รวมด้านหน้าเป็น ๕ แต่ละชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสีพื้นเขียวขอบส้ม ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา และ นาคเป็นอนันตนาถหงส์ พระบัญชาและพระทวารมีชุ้มยอดมณฑปทุกองค์ ส่วนหน้าบันที่มุขทั้ง ๔ ทิศ เป็นไม้จำหลักลายลงรักปิดทองรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณ บนพื้นกระจกสีน้ำเงินล้อมรอบด้วยลายกระหนก้านเทพนม

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
แลเห็นพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทอยู่ทางด้านขวา

มุขด้านใต้ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเชื่อมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยา ด้วยมุขกระสัน ส่วนมุขด้านตะวันออกมีทางเดินเชื่อมกับพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท และมุขด้านทิศตะวันตกมีทางเดินเชื่อมกับศาลาเปลื้องเครื่อง มีอัฒจันทร์ทางขึ้นพระที่นั่งสองข้างมุขเด็จ และทางขึ้นด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกอย่างละ ๑ แห่ง ซึ่งสร้างเพิ่มเติมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทนี้ สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่เสด็จออกว่าราชการ ต่อมาเมื่อมีพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในชั้นสูงสิ้นพระชนม์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพระศพมาตั้งประดิษฐานไว้ในพระมหาปราสาทเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล เช่น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากมลพรพระยาเทพสุดาวดี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากมลพรพระศรีสุดารักษ์ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากมลพรหลวงศรีสุนทรเทพ เป็นต้น ครั้นต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จสวรรคตได้อัญเชิญพระบรมศพมาประดิษฐานบนพระมหาปราสาทแห่งนี้ ภายหลังจึงเป็นธรรมเนียมในการประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มา รวมทั้งพระอัครมเหสี และบางโอกาสก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ตั้งพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงบางพระองค์ด้วย

◆ พระที่นั่งพิมานรัตยา

ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โดยเชื่อมต่อกับ
มุขกระสัน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้
สร้างขึ้น เป็นอาคารทรงไทยยกพื้นสูง ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว ตัวอาคารทอดยาว
ตามทิศเหนือใต้ เฉลียงด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกอยู่ในระดับพื้นดิน
เฉลียงด้านทิศใต้ยกพื้นสูง ต่อกับขานหน้าเรือนจันทร์ปูด้วยกระเบื้องดินเผา
สีแดง หลังคาลด ๓ ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์
นาคสะดุ้ง เชิงชาย

เดิมพระที่นั่งพิมานรัตยาเป็นที่บรรทมของพระมหากษัตริย์และเจ้านาย
ชั้นสูงในบางโอกาส ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้เป็น
สถานที่สำหรับชุมนุมสมาคม และพระราชทานเครื่องราชอิสริยยศแก่พระบรม
วงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายใน และใช้เป็นที่ทรงน้ำพระบรมศพ สมเด็จพระ
พระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
โปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ทรงน้ำพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหา
อานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี
ในรัชกาลที่ ๗ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และพระศพสมเด็จพระเจ้า
พี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ สมเด็จพระเจ้า
ภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเสด็จสวรรคตได้ทรงน้ำพระบรมศพ
 ณ พระที่นั่งองค์นี้ตามโบราณราชประเพณี

◆ พระชฎาห้ายอด

เป็นพระชฎาสำหรับทรงที่พระบรมศพ พระศพภายหลังจากอัญเชิญพระบรมศพ พระศพประดิษฐานในพระบรมโกศ พระโกศ หรือวางไว้ข้างพระเศียรในกรณีที่ประดิษฐานพระบรมศพ หรือพระศพลงในหีบ

◆ เครื่องพระสุก้า

เป็นเครื่องประกอบที่เจ้าพนักงานภูษามาลาหรือสนมพลเรือนใช้ในการถวายพระสุก้า (การท้อและมัดตราสัง) พระบรมศพ พระศพ ก่อนอัญเชิญประดิษฐานในพระบรมโกศ พระโกศ เช่น ผ้าขาว ด้ายดิบ กระจาดขาง

◆ พระสุพรรณแผ่นจำหลักปริมณฑลฉลองพระพักตร์

เป็นคำที่ปรากฏในจดหมายเหตุพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หมายถึง แผ่นทองคำคุดสำหรับถวายปิดพระพักตร์พระบรมศพ พระศพ ก่อนอัญเชิญพระบรมศพ พระศพประดิษฐานในพระบรมโกศ พระโกศ หีบพระบรมศพ หีบพระศพ

◆ โโกศ และ ลอง

เป็นภาชนะเครื่องสูงมีรูปทรงเป็นทรงกรวยยอดแหลมใช้บรรจุพระบรมศพ พระศพ ศพ เรียกว่า “พระบรมโกศ” “พระโกศ” “โกศ” “พระลอง” และ “ลอง” มี ๒ ชั้น ในสมัยอยุธยาเรียกชั้นนอกว่า “ลอง” ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกชั้นนอกว่า “โกศ” และต่อมากลับมาเรียกว่า “ลอง” อีกครั้งหนึ่ง ภาชนะที่บรรจุพระบรมศพ พระศพ ศพชั้นนอกนี้ทำด้วยโครงไม้หุ้มทองปิดทอง ประดับกระจกและอัญมณี ส่วนชั้นใน เรียกกลับไปมากับชั้นนอกดังกล่าวข้างต้น ทำด้วยเหล็ก ทองแดง หรือเงินปิดทอง อย่างไรก็ตาม ในบางครั้งเรียกรวมกันทั้งชั้นนอกและชั้นใน ว่า “โกศ” ซึ่งมีขนาดและรูปทรงต่างกันไปตามลำดับและความสำคัญของพระอิสริยยศ เช่น พระโกศทองใหญ่ พระโกศทองน้อย พระโกศไม้สิบสอง โโกศแปดเหลี่ยม เป็นต้น

พระโกศทองใหญ่ทรงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
ประดิษฐานบนพระเบญจจา ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระโกศจันทน์ในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ พระโกศจันทน์

สร้างจากไม้จันทน์เพื่อใช้ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ เมื่ออัญเชิญพระโกศพระบรมศพ หรือพระศพ ส่วนนอกเปลื้องออกเหลือแต่พระโกศลงใน เจ้าพนักงานจะนำพระโกศจันทน์เข้าประกอบพระโกศลงในซึ่งประดิษฐานบนตะแกรงเหล็กช่วงรัดเอวของพระจิตกาธานเพื่อถวายพระเพลิง

◆ ถวายเพลิงพระพุทโ

ก่อนการถวายพระเพลิงพระบรมศพที่มักจัดขึ้นในช่วงฤดูแล้ง มีพระราชพิธีหนึ่งซึ่งจัดขึ้นเป็นการเฉพาะ นั่นคือการถวายเพลิงพระพุทโ (น้ำนองหรือน้ำเหลือง) ตลอดจนเครื่องสุก้าพระบรมศพที่เจ้าพนักงานถวายชำระก่อนการถวายพระเพลิงโดยจัดขึ้นที่เมรุพระพุทโ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ขั้นตอนการถวายเพลิงพระพุทโคือการตั้งกระทะขนาดใหญ่ เคี่ยวพระพุทโตลอดจนเครื่องสุก้าพร้อมกับใส่เครื่องหอมต่าง ๆ จนกระทั่งแห้งไป ธรรมเนียมดังกล่าวได้ยกเลิกไปในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้นำพระพุทโตลอดจนเครื่องสุก้าของเจ้านายมาพระราชทานเพลิงที่เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งครั้งหลังสุดคือในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

พระเมรุในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ **พระเมรุมาศ** (พระ-เม-รุ-มาศ)

คือ สถาปัตยกรรมชั่วคราวสร้างขึ้นบริเวณท้องสนามหลวง เพื่อใช้ในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ ของพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง ส่วนของพระบรมวงศานุวงศ์เรียกว่า “พระเมรุ” (พระ-เม-น) และของสามัญชนเรียกว่า “เมรุ” (เม-น) การสร้างพระเมรุมาศสร้างขึ้นตามความเชื่อเรื่องโลกและจักรวาล มีหลังคาเป็นยอด มีรั้วล้อมรอบ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระวินิจฉัยว่า “เมรุ” เห็นจะได้ชื่อมาแต่ปลุกปราสาทอันสูงใหญ่ขึ้นท่ามกลาง ปลุกปราสาทน้อยขึ้นตามมุมทุกทิศ มีโกลนทวาร (โคปุระ) ซักกระเบื้องเชื่อมถึงกัน ปักราขวัติล้อมเป็นชั้น ๆ มีลักษณะดูลงพระสุเมรุตั้งอยู่ตรงกลาง มีเขาเสด็จบริภณส์ล้อม จึงเรียกว่า พระเมรุ ทีหลังทำย่อลง แม้ไม่มีอะไรล้อม เหลือแต่ยอดแหลม ๆ ก็คงเรียกว่า เมรุ

พระเมรุในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ **พระเมรุทอง** (พระ-เมณ-ทอง)

ตั้งอยู่ภายในพระเมรุมาศ สร้างเป็นรูปบุษบกสวมพระเบญจา อาจจะ
ทำด้วยตีบุก ทองอังกฤษ ทองน้ำตะโก ลงรักปิดทอง หรือหุ้มด้วยทองคำจริง
ใช้ในการพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นครั้งสุดท้าย
ตามโบราณราชประเพณี

◆ **พระเบญจา**

เป็นพระแท่นทำเป็นฐานซ้อนขึ้นไป ๕ ชั้น บางครั้งทำเป็น ๒ ชั้น ๓ ชั้น
หรือ ๔ ชั้นขึ้นอยู่กับขนาดที่ตั้ง โดยทั่วไปมักทำขึ้น ๔ ชั้น เมื่อนับรวมทั้งฐาน
หรือที่ตั้งด้วยจึงเป็น ๕ ชั้น ใ้วางพระบรมโกศ พระโกศ หรือวางเครื่องประกอบ
พระราชอิสริยยศเจ้านายชั้นสูง และพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ หรือสำหรับ
ประดิษฐานบุษบกพระพุทธรูป

◆ **พระจิตกาธาน**

หมายถึง แท่นที่เผาศพ ทั่วไปเรียกว่า เฌงตะกอน ใช้เป็นที่สำหรับถวาย
พระเพลิงพระบรมศพบนพระเมรุมาศ

พระจิตกาธานที่ประดับเครื่องสดเรียบร้อยแล้วในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ช่างในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ **ช่าง/สร้าง/สร้าง หรือ ลำช่าง**

เป็นสิ่งปลูกสร้างชั่วคราวรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าหลังคา สร้างขึ้นตามมุม
ทั้งสี่ของพระเมรุมาศ พระเมรุ ใช้เป็นที่สำหรับพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม
ตลอดงานพระเมรุ ตั้งแต่พระบรมศพ พระศพประดิษฐานบนพระจิตกาธาน
จนกว่าจะถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้วเสร็จ โดยมีพระพิธีธรรม ๔ สำรับ
นั่งอยู่ประจำช่าง และจะผลัดกันสวดที่ละช่างเวียนกันไป

หอเปลื้องในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

◆ หอเปลื้อง

เป็นสิ่งปลูกสร้างขนาดเล็กชั้นเดียวหลังคาจั่ว เป็นที่เก็บพระบรมโกศ พระโกศ และเครื่องประกอบ หลังจากที่เปลื้องพระบรมศพ หรือพระศพออกจาก พระลองชั้นประดิษฐานบนพระจิตกาธานแล้ว และเป็นที่ยกเครื่องใช้เบ็ดเตล็ด ในช่วงการถวายพระเพลิงพระบรมศพ เช่น ฟืน ดอกไม้จันทร์ ชันน้ำ ซึ่งจะต้อง ตั้งน้ำสำหรับเลี้ยงเพลิงเมื่อเวลาถวายพระเพลิง

พระที่นั่งทรงธรรมในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ พระที่นั่งทรงธรรม

เป็นที่สำหรับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ประทับทรงธรรม และประกอบพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลในการออกพระเมรุพระบรมศพ พระศพ และมีที่สำหรับคณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทั้งฝ่ายทหาร พลเรือน สมาชิกวุฒิสภา ตลอดจนคณะทูตานุทูต ฝ้าทูลละออง จุฬีพระบาท

ศาลาลูกขุนในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ ศาลาลูกขุน

เป็นสิ่งปลูกสร้างลักษณะโถงทรงไทยชั้นเดียว ใช้เป็นที่สำหรับ
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เฝ้าฯ รับเสด็จและร่วมพิธี

◆ คต

สร้างขึ้นเพื่อแสดงขอบเขตมณฑลพิธี มักสร้างเป็นระเบียงล้อมรอบ
พระเมรุมาศ พระเมรุ ใช้เป็นที่นั่งของเจ้าหน้าที่ผู้มาร่วมงาน

ทับเกษตรในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ **ทับเกษตร**

สร้างเป็นโถงทรงไทย หลังคาจั่วประดับตกแต่งลวดลายไทย ใช้เป็นที่
นั่งพักสำหรับข้าราชการที่มาเฝ้าฯ รับเสด็จและร่วมพระราชพิธี

◆ **ทิม**

เป็นที่พักของพระสงฆ์ แพทย์หลวง เจ้าพนักงาน และเป็นที่ประโคม
ปี่พาทย์ประกอบพิธี สร้างติดแนวรั้วราชวัติทั้ง ๔ ทิศ มีลักษณะเป็นสิ่งปลูกสร้าง
ชั้นเดียว ด้านหน้าเปิดโล่ง หลังคาแบบปะรำคือหลังคาแบน

◆ ปลับพลายก

เป็นโถงใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงรอ
รับส่งพระบรมศพ พระศพ ขึ้นราชรถ ในอดีตมีการสร้างปลับพลายก หน้าวัด
พระเชตุพนวิมลมังคลาราม ตั้งอยู่มุมกำแพงวัด เยื้องกรมการรักษาดินแดน
ปลับพลายกหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท และปลับพลายกห้องสนามหลวง
ด้านหน้าทางเข้าปริมณฑลห้องสนามหลวง

ปลับพลายกห้องสนามหลวงในงานพระเมรุ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ ราชวัติ

เป็นแนวรั้วกำหนดขอบเขตปริมณฑลของพระเมรุมาศและพระเมรุทั้ง ๔ ด้าน สร้างต่อเนื่องไปกับทิมและทับเกษตร ตกแต่งด้วยฉัตรและธง บางที่เรียกรวมกันว่า ราชวัติฉัตรธง

ราชวัติในงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ เกย หรือ เกยลา

เป็นแท่นฐานยกพื้นสี่เหลี่ยมย่อมุม มีรางเลื่อนสำหรับเชิญพระบรมโกศ หรือพระโกศชั้นประดิษฐานบนพระยานมาศ ตั้งอยู่ด้านหน้าประตูกำแพงแก้ว ด้านทิศตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง มีบันไดขึ้นลง ๓ ด้าน คือ ด้านตะวันออกเป็นที่อัญเชิญพระบรมโกศ หรือพระโกศจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นเกย ด้านเหนือและด้านใต้สำหรับเจ้าพนักงานส่วนด้านตะวันตกเป็นที่เทียบพระยานมาศสามลำคาน เพื่ออัญเชิญพระบรมโกศ หรือพระโกศชั้นประดิษฐาน

เกยลาในงานพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอเจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ฉากบังเพลิงในงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ ฉากบังเพลิง

เป็นเครื่องกั้นทางขึ้นลงพระเมรุมาศ พระเมรุ มักเขียนเป็นรูปเทวดา มีลักษณะเป็นฉากพับได้ ติดไว้กับเสาทั้ง ๔ ด้าน บริเวณบันไดขึ้นลงพระเมรุมาศ พระเมรุ เพื่อมิให้เห็นการถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ และใช้บังลม

◆ ซาลา

ส่วนของพื้นดินที่ยกระดับและปูพื้นผิวเรียบด้วยวัสดุปูพื้น ซาลามักทำเป็นบริเวณกว้าง และเชื่อมต่อกับอาคาร หรืออยู่ระหว่างหมู่อาคาร บางครั้งเรียกว่า ซาน

◆ สัตว์หิมพานต์

เป็นรูปสัตว์ที่ประดับตกแต่งรายรอบพระเมรุมาศ ตามคติเรื่องโลกและจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง ล้อมรอบด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ และดาชด้นด้วยสิงสาราสัตว์นานาพันธุ์ สมัยก่อนจึงจัดทำรูปสัตว์รายรอบพระเมรุมาศและพระเมรุ รวมทั้งมีการผูกหุ่นรูปสัตว์เข้าขบวนแห่พระบรมศพหรือพระศพไปสู่พระเมรุมาศหรือพระเมรุด้วย

ดุรงคไกรสร เป็นหนึ่งในสัตว์หิมพานต์ประดับพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

กัณนร กัณรี ประดับพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ
เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

พระมหาพิชัยราชรถ เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ พระมหาพิชัยราชรถ

เป็นราชรถไม้ ทำด้วยไม้สักแกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ใช้กำลังพลอุ้มชัก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ เพื่ออัญเชิญพระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ออกทอ้งพระเมรุเพื่อถวายพระเพลิงใน พ.ศ. ๒๓๓๙ จากนั้นจึงถือเป็นพระราชประเพณีที่ใช้พระมหาพิชัยราชรถ อัญเชิญพระบรมศพพระมหากษัตริย์ พระราชินี และพระบรมวงศานุวงศ์

พระมหาพิชัยราชรถ เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เวชยันตราขรถ เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ เวชยันตราขรถ

เป็นราชรถไม้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้สร้างขึ้นเพื่ออัญเชิญพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์ ในงานพระเมรุคู่กับสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี ซึ่งทรงใช้พระมหาพิชัยราชรถ ใน พ.ศ. ๒๓๔๒ หลังจากนั้นเวชยันตราขรถ ใช้เป็นราชรถรองในงานพระเมรุพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อมาจนถึงงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังพระมหาพิชัยราชรถเกิดชำรุด ในงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ จึงใช้เวชยันตราขรถ เป็นรถทรงพระบรมศพ โดยออกหมายเรียกว่า พระมหาพิชัยราชรถ และไม่มีราชรถรองในริ้วกระบวน

◆ ราชรถน้อย

เป็นราชรถไม้ มีลักษณะคล้ายพระมหาพิชัยราชรถ และเวชยันตราซรถ คือมีส่วนตัวรถที่แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก คานที่ยื่นออกมาเป็นรูปนาคราช บนราชรถมีบุษบกตั้งอยู่เช่นเดียวกัน เพียงแต่มีขนาดเล็กกว่า ราชรถน้อยองค์หนึ่งใช้เป็นราชรถที่สมเด็จพระสังฆราชประทับ ทรงสวดนำกระบวนพระมหาพิชัยราชรถ ราชรถองค์ที่สอง เป็นราชรถโยงพระภุชจาจากพระบรมโกศ จากนั้นเป็นราชรถน้อยองค์ที่สาม ใช้เป็นราชรถสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ประทับ เพื่อทรงโปรยทานพระราชทานแก่ประชาชนที่มาเฝ้ากราบพระบรมศพตามทางสู่พระเมรุมาศ

ราชรถน้อย เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เกรินบันไดนาค เก็บรักษายู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ เกรินบันไดนาค

คือ อุปกรณ์ที่ใช้อัญเชิญพระบรมโกศขึ้นหรือลงจากราชรถ และพระเมรุมาศแทนการใช้นั่งร้านไม้ต๋อยกสูงแบบสมัยโบราณซึ่งใช้กำลังคนยกขึ้นลง และมีความยากลำบาก ไม่สะดวก เกรินมีลักษณะเป็นรางเลื่อนขึ้นลงด้วยก้านหมุน โดยมีแท่นที่วางพระโกศเพื่อสะดวกในการเคลื่อนย้ายขึ้นหรือลง ลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยม ขอบฐานแกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ท้ายเกรินเป็นพื้นลดระดับลงมา ซึ่งเป็นที่สำหรับเจ้าพนักงานภูษามาลาขึ้นนั่งประคองพระโกศพระบรมศพ มีลักษณะคล้ายท้ายสำเภา ด้านข้างบุผ้าดาดทอง มีราวทั้ง ๒ ข้างตกแต่งเป็นรูปพญานาค จึงเรียกว่า เกรินบันไดนาค คิดค้นโดยสมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระโอรสในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดดารักษ์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ ใช้ครั้งแรกในงานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พ.ศ. ๒๓๕๕

พระยานมาศสามลำคาน เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ พระยานมาศสามลำคาน

สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพื่อใช้อัญเชิญพระโกศพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นครั้งแรก เป็นยานที่มีคานหามขนาดใหญ่ ทำด้วยไม้จำหลักลวดลายลงรักปิดทอง มีพนักโดยรอบ ๓ ด้าน และมีคานหาม ๓ คาน จึงเรียกว่า พระยานมาศสามลำคาน คานหามมี ๒ ผลัด ผลัดละ ๖๐ คน ใช้สำหรับอัญเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ไปประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ ที่จอดเทียบรออยู่ใกล้พลับพลาเขตพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อพระมหาพิชัยราชรถ เชิญพระโกศพระบรมศพไปถึงพระเมรุมาศแล้ว ก็จะใช้พระยานมาศสามลำคานนี้อัญเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระมหาพิชัยราชรถเวียนรอบพระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวง อีกครั้งหนึ่ง

พระที่นั่งราชนทรยาน เก็บรักษาอยู่ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

◆ พระที่นั่งราชนทรยาน

เป็นพระราชยานที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ลักษณะเป็นทรงบุษบกย่อมุมไม้สิบสอง หลังคาซ้อน ๕ ชั้น สร้างจากไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก หน้ากึ่งและกระจังปฏิญาณแกะสลักเป็นภาพเทพนมไว้ตรงกลาง และมีรูปครุฑยุดนาคประดับที่ฐาน มีคานสำหรับหาม ๔ คาน ใช้คนหาม ๕๖ คน แต่เวลาปกติจะคงคานประจำไว้ ๒ คาน ใช้ในการเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนแห่อย่างใหญ่ที่เรียกว่า ขบวนสี่สาย เช่น ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก จะเสด็จพระราชดำเนินจากพระราชมณเฑียรไปถวายสักการะพระพุทธรูปมหาเมธีรัตนปฏิมากร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นอกจากนี้ ยังใช้ในการอัญเชิญพระโกศพระบรมอัฐิพระมหากษัตริย์ พระอัฐิสมเด็จพระบรมราชินี หรือพระบรมวงศ์จากพระเมรุมาศ พระเมรุ ท้องสนามหลวง ไปยังพระบรมมหาราชวังอีกด้วย

◆ ฉัตร

เป็นเครื่องสูง มีรูปร่างคล้ายร่มที่ซ้อนกันขึ้นไปเป็นชั้นๆ โดยชั้นบนมีขนาดเล็กกว่าชั้นล่าง มีทั้งประเภทแขวน ปัก ตั้ง หรือเชิญเข้ากระบวนแห่ เพื่อเป็นพระเกียรติยศ ได้แก่

ฉัตรแขวนหรือปัก แบ่งเป็น ๔ ชนิด คือ เสดตฉัตร (นพปฎลมหาเศวตฉัตร สัปตปฎลเศวตฉัตร เบญจปฎลเศวตฉัตร และเศวตฉัตร ๓ ชั้น) ฉัตรผ้าขาวลายทอง ฉัตรดาด (ฉัตรผ้าดาดสีขาว ๕ ชั้น ฉัตรผ้าดาดสีเหลือง ๕ ชั้น) ฉัตรโหมด (ฉัตรผ้าโหมดสีขาว ๕ ชั้น ฉัตรผ้าโหมดสีเหลือง ๕ ชั้น ฉัตรผ้าโหมดสีทอง ๕ ชั้น ฉัตรผ้าโหมดสีเงิน ๕ ชั้น ฉัตรผ้าโหมดสีทอง ๓ ชั้น)

ฉัตรที่ใช้ประดับบนยอดพระโกศที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระราชวงศ์ แบ่งเป็น ๔ ชนิด คือ ฉัตรปรุทองคำกรุผ้าขาว ๙ ชั้น ฉัตรทองคำลงยา ๗ ชั้น ฉัตรทองคำลายสลักโปร่ง ๗ ชั้น ไม่บุผ้าขาวสำหรับพระอัฐิสมเด็จพระบรมราชาเจ้า ฉัตรทองคำลายสลักโปร่ง ๗ ชั้น ไม่บุผ้าขาว สำหรับพระอัฐิพระราชธิดา หรือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอที่ได้รับการสถาปนาพระเกียรติยศขึ้นเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราช เทียบเท่าสมเด็จพระรัชทายาท

ฉัตรปักพระเบญจา หมายถึงฉัตรทองทรงกระบอกลายสลักโปร่ง ๕ ชั้น หนึ่งสำหรับมี ๘ องค์ ตั้งแต่งมุมพระเบญจาทั้ง ๔ มุม

ฉัตรสำหรับตั้งในพิธี หรืออัญเชิญเข้ากระบวนแห่เป็นเกียรติยศ แบ่งเป็น ๖ ชนิด คือ พระมหาศวตฉัตรกรรณิรมย์ (พระเสนธิปัตย์ พระฉัตรชัย พระเกาวพ่าห์) พระอภิรมชুমสาย (พระอภิรมชুমสายปักหักทองขวาง พระอภิรมชুমสายทองแผ่ลาด) ฉัตรเครื่องสูงวงหน้า ฉัตรเครื่องสูง ฉัตรเบญจา ฉัตรราชวัติ

นพปฎลมหาเศวตฉัตร
ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

◆ **นพปฎลมหาเศวตฉัตร** (นบ-พะ-ปะ-คน-มะ-หา-สะ-เหวด-ตะ-ฉัด)
หรือ **เศวตฉัตร ๙ ชั้น**

สำหรับพระมหากษัตริย์ที่ทรงรับพระบรมราชาภิเษกตามโบราณราชประเพณีแล้ว ลักษณะเป็นฉัตรผ้าขาว ๙ ชั้น แต่ละชั้นมีระบายขลิบทองแผ่ลวดซ้อน ๓ ชั้น ฉัตรชั้นล่างสุดห้อยอุบะจำปาทอง เศวตฉัตรแบบนี้ใช้แขวนหรือปักในสถานที่และโอกาสต่าง ๆ คือ

- ใช้ปักเหนือพระราชอาสน์ราชบัลลังก์ในท้องพระโรง พระมหาปราสาทราชมณเฑียรสถาน
- ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ใช้ปักเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐเมื่อครั้งทรงรับพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก
- ใช้แขวนเหนือพระแท่นราชบรรจถรณ์ภายในพระมหามณเฑียร
- ใช้แขวนเหนือพระบรมโกศทรงพระบรมศพ ณ ที่ประดิษฐานพระบรมศพ
- ใช้ปักยอดพระเมรุมาศ
- ใช้ปักบนพระยานมาศสามลำคาน หรือพระยานมาศสามคาน ในการเชิญพระบรมศพโดยขบวนพระบรมราชอิสริยยศ
- ใช้ปักเหนือเกรินขณะเชิญพระบรมโกศพระบรมศพขึ้นสู่พระมหาพิชัยราชรถ และเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระเมรุมาศ
- ใช้แขวนเหนือพระจิตกาธานเมื่อสุมเพลิงและเก็บพระบรมอัฐิ

นพปฎลมหาเศวตฉัตร ประดิษฐานเหนือพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุก
ภายในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

◆ เปิดเพลง

เป็นธรรมเนียมการปลงศพที่เริ่มในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เดิมตั้งแต่สมัยอยุธยา มักจะถวายพระเพลิงหรือพระราชทานเพลิงให้เสร็จภายในครั้งเดียว อันเป็นความคิดของเจ้าพนักงานที่เกี่ยวข้องในการเผาศพหลวงซึ่งพบข้อขัดข้องเรื่องกลิ่นอันไม่พึงประสงค์ในการปลงศพ จึงได้หาวิธีไม่ให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้มาร่วมงานซึ่งเป็นที่มาของการ “เผาพิธี” และ “เผาจริง” ซึ่งงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระมหากษัตริย์คราวแรกที่ได้รับการ “เปิดเพลง” ซึ่งได้ยึดถือมาจนถึงปัจจุบัน

ในหมายกำหนดการจึงแบ่งการถวายพระเพลิง หรือพระราชทานเพลิงออกเป็น ๒ ช่วงเวลาคือ ช่วงบ่ายถึงเย็น และช่วงดึก ดังในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีการถวายพระเพลิงในเวลา ๑๘ นาฬิกา ๑๕ นาที (๖.๑๕ ล.ท.) ครั้งหนึ่ง และในเวลา ๒๓ นาฬิกา (๑๑.๐๐ ล.ท.) ครั้งหนึ่ง เรียกการถวายพระเพลิงในช่วงเวลาที่สองนี้ว่า “การเปิดเพลง” ทั้งนี้ ตั้งแต่งานพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เป็นต้นมาได้เปลี่ยนการเปิดเพลงที่พระจิตกาธานมาที่เตาไฟฟ้า

อนึ่งในการถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นครั้งแรกที่ได้คัดเลือกประชาชนขึ้นถวายพระเพลิง ตลอดจนนำเทียนธูปของราษฎรมาประกอบการถวายพระเพลิงด้วย ซึ่งที่เหลื่อเจ้าพนักงานภาษามาลาได้นำมาจุดที่ราวเทียนรอบพระเมรุมาศเพื่อเป็นการถวายสักการะพระบรมศพ

◆ ศิลาน้ำเพลิง

คือ หินเหล็กไฟ ที่ใช้เหล็กสับกับหินให้เกิดประกายไฟ โดยมีดินปะทุ เป็นเชื้อให้ติดไฟง่าย แล้วทรงจุดเทียนพระราชทานแก่เจ้าพนักงาน หากแต่การใช้ หินเหล็กไฟไม่สะดวก ในสมัยต่อมาพระมหากษัตริย์จึงทรงใช้พระแว่นสุรยกานต์ ส่องกับแสงอาทิตย์ให้เกิดไฟ แล้วจึงนำเอาเพลิงนั้นจุดถวายพระเพลิงพระบรม ศพหรือพระศพ ซึ่งสันนิษฐานว่า การจุดเพลิงด้วยวิธีการดังกล่าวเป็นวิธีเดียวกับการจุดเพลิงไฟฟ้าเพื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ที่ปรากฏในคำให้การขุนหลวงหาวัด ซึ่งธรรมเนียมดังกล่าวยังคงปฏิบัติสืบมา ในการถวายพระเพลิงเจ้านาย ดังในคราวถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงส่องพลังความร้อนจากแสงอาทิตย์ด้วยพระแว่นสุรยกานต์แล้วให้ เจ้าพนักงานตั้งแต่งมณฑปสำหรับเลี้ยงเพลิงไว้ แล้วอัญเชิญมายังพระเมรุมาศ

ในปัจจุบันทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำไฟที่เกิดจากพระแว่น สุรยกานต์ไปจุดเลี้ยงไว้ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อมีผู้มาขอ ไฟพระราชทานจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังอัญเชิญ “ไฟหลวง” มาพระราชทานเพลิงศพผู้นั้นต่อไป

พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมในการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล
พระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

◆ พระพิธีธรรม

คือ ตำแหน่งของพระสงฆ์ที่มาสวดบทพระอภิธรรมในทำนองเฉพาะ และได้รับพระราชทานนิตยภัตจากพระมหากษัตริย์ พระพิธีธรรมนั้นเกิดขึ้นในสมัยใดไม่มีบันทึกไว้เป็นหลักฐานที่ชัดเจน หากวัดที่มีพระพิธีธรรมมาแต่เดิมมีทั้งสิ้น ๙ วัด คือ วัดระฆังโฆสิตาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดราชสิทธิาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดราชบูรณะ วัดสระเกศ วัดโมลีโลกยาราม วัดหงส์รัตนาราม วัดอรุณราชวราราม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เพิ่มพระพิธีธรรมวัดสุทัศน์เทพวรารามขึ้นใหม่ และเลิกพระพิธีธรรมวัดโมลีโลกยารามเปลี่ยนมาเป็นวัดบวรนิเวศวิหาร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระพิธีธรรม ๑๐ สำหรับ ปัจจุบันเปลี่ยนจากวัดราชบูรณะ วัดหงส์รัตนาราม และวัดอรุณราชวราราม มาเป็น วัดอนงคาราม วัดจักรวรรดิราชาวาส และวัดประยุรวงศาวาส

กำหนดการสวดพระอภิธรรมแตกต่างกันไปตามพระอิสริยยศ ดังในงานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ จะอาราธนา ๒ สำหรับ สำหรับละ ๔ รูป ผลัดเปลี่ยนกันสวดพระอภิธรรมตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืนมีกำหนด ๑๐๐ วัน ซึ่งทำนองการสวดพระอภิธรรมจะมีทำนองเฉพาะ เรียกโดยรวมว่า **ทำนองหลวง**

การสวดทำนองหลวงมี ๔ ทำนอง ได้แก่

ทำนองกะ แบ่งเป็น กะเปิด เน้นการออกเสียงคำสวดอย่างชัดเจน
กะปิด เน้นการสวดเอื้อนเสียงยาว

ทำนองเลื่อน สวดเอื้อนเสียงทำนองติดต่อกันไม่ให้ขาดตอน

ทำนองลากซุง สวดออกเสียงหนักทุกตัวอักษร โดยเอื้อนเสียงจากหนักแล้วแผ่วลงไปหาเบา

ทำนองสรภัญญะ เน้นคำสวดชัดเจนและเอื้อนทำนองเสียงสูงต่ำ

พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมในการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล
พระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พระสงฆ์สดับปกรณ์ที่ประำ ณ พระลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
ในงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

◆ สดับปกรณ์

เป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปหมายถึง การบังสุกุล (ใช้แก่พระศพเจ้านาย) แต่หากพิจารณาจากการเขียนคำนี้ทั้งในภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต พบว่ามีความหมายคือ ปกรณ์ทั้ง ๗ หรือพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ซึ่งประกอบด้วย

๑. สังคณี
๒. วิภังค์
๓. ธาตุกถา
๔. ปุคคลบัญญัติ
๕. กถาวัตถุ
๖. ยมก
๗. ปฏฐาน

ดังนั้นทั้งบังสุกุลและสดับปกรณ์จึงมีที่มาจากต่างกันกล่าวคือ บังสุกุลเป็นการบำเพ็ญกุศลด้วยการซักผ้าหรือทอดผ้าบังสุกุล ส่วนสดับปกรณ์ หมายถึง การสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผู้ล่วงลับ ซึ่งในงานพระราชพิธีพระพิธีธรรมจะสวดพระอภิธรรมทำนองหลวงซึ่งมี ๗ คัมภีร์ อย่างไรก็ตามยังมีความนิยมเรียกพิธีทั้งการทอดผ้าบังสุกุลและการสวดพระอภิธรรมของเจ้านายว่า สดับปกรณ์

การประโคมย่ำยามในการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

◆ การประโคมย่ำยาม

นอกจากเป็นเครื่องประกอบพระอิสริยยศ ยังถือเป็นเครื่องบอกเวลาแก่เจ้าพนักงานในการปฏิบัติงานซึ่งการประโคมนี้อาจรับมาจากการย่ำยามในวัฒนธรรมอินเดียแต่โบราณ โดยกระทำทุก ๓ ชั่วโมง เริ่มจาก ๖ นาฬิกา จนถึง ๒๑ นาฬิกา ทั้งนี้รูปแบบการประโคมย่ำยามมีหลักเกณฑ์แน่นอนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาโดยใช้วงเครื่องสูงซึ่งประกอบด้วย ปี่ฉมูญ กลองชนะ สังข์ และแตรรอง ต่อมาได้มีการเพิ่มวงปี่พาทย์นางหงส์ร่วมประโคมตั้งแต่ครั้งงานพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเป็นคราวแรกตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

การประโคมย่ำยามจะประโคมตามลำดับเริ่มจาก วงแตรสังข์ ประโคม “เพลงสำหรับบท” ต่อด้วยวงปี่ฉมูญ กลองชนะ หรือเรียกว่า วงเปิงพรวด ประโคมเพลง “พญาศอกกลอยลม” โดยประโคมสลับเช่นนี้สองครั้ง ก่อนที่วงปี่พาทย์นางหงส์จะประโคม “เพลงเรื่องนางหงส์” ได้แก่ เพลงพราหมณ์เก็บหัวแหวน เพลงสาวสอดแหวน เพลงกระบอกทอง เพลงคู่แม่หลวงวันทอง และเพลงแม่หลวงวันทอง เมื่อบรรเลงครบทั้งสามวงถือว่าเสร็จการประโคมย่ำยาม ๑ ครั้ง

การบรรเลงของวงปี่พาทย์นางหงส์ในการพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศล
พระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

◆ วงปี่พาทย์นางหงส์

เป็นวงปี่พาทย์ที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีศพออย่างมีแบบแผนของไทยมาแต่ครั้งโบราณ ก่อนที่ภายหลังจะหันมานิยมใช้วงปี่พาทย์มอญ ปัจจุบันพบเฉพาะในงานพระบรมศพ พระศพของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งวงปี่พาทย์นางหงส์นี้เป็นการนำวงปี่พาทย์ธรรมดามาร่วมกับวงบัวลอยโดยลดทอนเครื่องดนตรีของวงปี่พาทย์คือ ปี่ใน ตะโพน และกลองทัดออกไป และลดทอนหม่งในวงบัวลอยออก ใช้แต่หม่องในวงปี่พาทย์เท่านั้น ทั้งนี้ที่เชื่อกันว่าวงปี่พาทย์นางหงส์นั้นเนื่องจากสมัยโบราณนิยมใช้เพลงเรื่องนางหงส์สองชั้น (เพลงพราหมณ์กับหัวแหวน) เป็นหลักสำคัญในการบรรเลงและประกอบซึ่งมีน้ำเสียงสนุกสนานเป็นการปลอบโยนจิตใจแก่ญาติผู้ทุกข์ใจให้ผ่อนคลายจากความสูญเสีย อีกทั้งเป็นปริศนาธรรมว่า ในการเกิดย่อมมีการดับ และในการดับย่อมมีการเกิดเช่นกัน

◆ เครื่องสังเค็ด

สังเค็ด มาจากคำว่า สังคีต แปลว่า การสวด ดังนั้นที่ซึ่งพระสงฆ์ขึ้นไปนั่งสวดได้ ๔ รูป จึงเรียกว่า เตียงสังคีตอันเดียวกับเตียงสวด หรือร้านสวดในการศพ เว้นแต่ทำให้ประณีตขึ้น มียอดดุงปราสาทก็มี ไม่มียอดก็มี ทั้งนี้เครื่องสังเค็ดอันหมายถึงสิ่งของที่ใช้ในการทำบุญศพที่มีมาจากแต่เดิมนิยมนำสังเค็ดอันเป็นเตียงสวดของพระสงฆ์นั้นมาใส่ของหามเข้ากระบวนแห่ศพ ต่อมาภายหลังของเหล่านี้ไม่ได้จัดใส่ในสังเค็ดแล้วแต่ผู้คนยังเรียกของทำบุญในการศพว่า เครื่องสังเค็ดอยู่

ตู้สังเค็ดในงานพระเมรุสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

ลักษณะของเครื่องสังเค็ดมีหลายชนิดตามแต่จะเห็นว่าสิ่งใดจำเป็นแก่พระสงฆ์ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนธรรมเนียมการถวายเครื่องสังเค็ดโดยมุ่งประโยชน์แก่สาธารณชนมากขึ้น จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือถวายพระภิกษุ มีพัดรอง หรือพัดสังเค็ด ย่าม ผ้ากราบ ถวายวัด มีธรรมาสน์ ตู้พระธรรม และให้สำหรับโรงเรียน ได้แก่ เครื่องใช้ต่าง ๆ ปัจจุบันยังคงยึดธรรมเนียมการถวายเครื่องสังเค็ดดังกล่าวอยู่ แต่ได้มีการถวายหนังสือ อันเป็นแหล่งเกิดปัญญาเพิ่มเข้ามา ดังในงานถวายเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ได้สร้างตู้สังเค็ดบรรจุพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐซึ่งเป็นพระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

◆ ต้นกล้าปลูกพืช

เป็นต้นไม้ที่ทำขึ้นเนื่องในการทิ้งทานในงานเมรุหลวง ซึ่งมีลูกมะนาวหรือลูกมะกรูดบรรจุเงินตราห้อยอยู่ตามกิ่งต่าง ๆ โดยมีเจ้าพนักงานโปรยลูกมะนาวหรือลูกมะกรูดดังกล่าวให้แก่ราษฎร ตามคติไตรภูมิ ต้นกล้าปลูกพืชนี้เป็นต้นไม้ในอุตรกฐทวีป และในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เชื่อว่าต้นกล้าปลูกพืชนี้เป็นต้นไม้ที่ให้ผลตามความปรารถนาของผู้ขอ และเงินนั้นมีค่าเปรียบได้ดั่งสิ่งสารพัดนึก ผู้ได้รับจะเนรมิตสิ่งทีพึงประสงค์ได้ตั้งใจ ประดุจดั่งนึกขอเอาได้จากต้นกล้าปลูกพืชในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ หรือพระราชทานเพลิงพระศพ เจ้านายจึงมีธรรมเนียมการตั้งต้นกล้าปลูกพืชเพื่อให้งานพระเมรุมีความครบถ้วนตามคติไตรภูมิ อีกทั้งเพื่อให้ทานแก่ราษฎรเป็นการทำบุญอุทิศแก่เจ้านายพระองค์ที่ล่วงลับถือเป็นทานมัยบริจาคน ซึ่งเป็นหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่บุคคลพึงปฏิบัติ

การทำต้นกล้าปลูกพืชในงานพระราชพิธีพระบรมศพ และพระศพปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์มาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนจะมีการยกเลิกการตั้งต้นกล้าปลูกพืชในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมกับธรรมเนียมโบราณอื่น ๆ เช่น การฉลองต่าง ๆ ได้แก่ ดอกไม้เพลิง การมหรสพ การตั้งโรงครัวเลี้ยง

กระพรวงวัดนธรรม

กรมศิลปากร